

Bahar ýürekli, bägül kalply halypam

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Powestler, Sözler, Taryhy ýerler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Bahar ýürekli, bägül kalply halypam BAHAR ÝÜREKLI, BÄGÜL KALPLY HALYPAM

• Şu gün belli ýazyjy, Türkmenistanyň at gazanan medeniýet işgäri Reýimbaý Sabyrow 90 ýaşady

Wagtyň geçmegi bilen adamlaryň gadyr-gymmatyna düşünişip başlaýaň.

Şol gezek Sankt-Peterburg şäheriniň gyrak bujagynda bir marketde işläp ýörkäm Reýimbaý aga “imo”-dan jaň etdi. Iki minut çemesi gepleşdik. Ýaşuly “Iki aý dagy boldy, senden habar ýok, habarlaşaýyn diýdim, hal-ýagdaýyň gowumy, işe öwrenişip gitdiňmi” diýip soraşdyrды.

Men redaksiýada işläp ýörkäm kän adamlar bilen dost-ýar bolupdym, giň saçagyň başynda hem dostsyrasýanymyz köpdi. Emma geň galmaly ýeri, edil şu adam ýaly ýörite jaň edip ýagdaýymy sorany bolmady. Şol wagt göwnühoş bolsamam, soň bu kişi hakynda oýlanyp ugradym.

Reýimbaý aga hakyndaky ýazgylarymy 2016-njy ýylda hyýalyma

getirip ugranam bolsam, onuň bismillasyňy edil Reýimbaý aganyň karakterlerine meňzeş Sankt-Peterburgda (2019-njy ýylyň tomsunda) başladym.

Ajaýyp, şahana Sankt-Peterburg bu ýazgylary ýazmagyma güýç berdi.

01.01.2021 ý.

* * *

2012-nji ýylyň toms aýlary. Reýimbaý aga hem redaksiýanyň işgärleri bilen bir hatarda jemgyýetçilik işlerine işjeň gatnaşýardy. Bu işlere köçe dilinde “çöpe gitmek” diýip atlandyrylýardy. Biziň arassaçylyk işlerini geçirmeli bölegimiz Daşoguz-Aşgabat gara ýolunyň 41-nji kilometri. Ol ýer şäherden uzak. Onsaň hemişeki ýaly redaksiýanyň işgärleriniň haýsynyň aýagulagy bar bolsa, onuň bilen gitmeli bolýardy. Men Reýimbaý aga bilen giderdim. Sebäbi ýolboýy halypa ýazyjy bilen edebiýat barada söhbet edip, ondan köp zatlary öwrenýärdim. Reýimbaý aga bilen gürrüňleşmek gyzykly, bilmän duran ýa-da bilýändirin öýdüp ýören zadyň barada başgaça bir düşünje alýarsyň welin, бүтүн дүнйә, барлыга болан гараýшыň üýtgeýär. Göýä ki, täze bir adam bolan ýaly duýýaň özüňi.

* * *

Reýimbaý aga her gezek halkdan, milletden gürrüň çykça, buýsanç bilen Men horezmli diýýär. Näçe müň ýyldan bäri meniň ata-babalarym şu toprakda ýaşapdyrlar, ötüpdirliler. Entek ne bir türkmen, ne-de özbek, ne-de gaýry milletler ýok wagtam horezmliler bar eken, bizem şol halkyň ogullary diýýärdi. Emir Temire hem beýik bir şahsyýet diýip hormat goýup baranok. Adaty bir basybalyjy diýýär. Gürgenji üç gezek basyp alyp, talap, parahat halkyny gyrgyna beripdir, Gürgenç galasyny tep-tekez etdiripdir, soňam arpa ekdiripdir diýip, hyrçyny dişläp oturýar.

Özüniň galamyna degişli “Gürgenç” romanynda hereket edýän Mahmyt Gaznawynyň hem edebi keşbini döredende ýazyjy kesbine

wepaly galyp, taryhda ady belli basybaljylaryň biri bolan bu şahsy buýtar-suýtarsyz suratlandyrypdy. Soltan Sanjara birnäçe gezek dönüklük edip, baş göteren Horezm hökümdary Atsyzyň dogruçyl çekilen keşbine halypamyzyň meşhur tetralogiýasyny okanymyzda duş gelýäris.

Herhal Reýimbaý halypamyzyň halk, millet barada aýdýan buýsançly sözleri bize görelde bolýar.

* * *

Heniz okuwçy döwrüm ýazyjy Reýimbaý Sabyrowyň “Syrly mukamlar” powestini uly bir gyzyklanma bilen üç ýola dagy okap çykypdym. Bu fantastiki powsti beýdip ürç edip okamagymyň sebabi ondaky wakalar hyýaly bolmagyna garamazdan ynandyryjy berlenligi bilen hemem wakalaryň biziň gözümüziziň görüp ulalan taryhy ýerlerimizde bolup geçýändigini üçindir diýip bilýän.

Şol kitapda ýerleşdirilen “Togalak dünýä” powesti hem ilkinji setirlerinden meni özüne baglapdy. Eserde beýan edilýän wakalar, suratlandyrylýan döwür şeýle bir ynandyryjydy welin, edil şol okuwçy döwrümde şu eserde beýan edilýän wakalar eseri ýazan ýazyjynyň öz başyndan geçen wakalar bolmaly diýip çaklapdym. Ýyllar geçdi. Nesibäm çekip redaksiýada Reýimbaý aga bilen bile işleşip başladym. Şonda okuwçy döwrümde bilesim gelen sowalymy onuň özünden sorap gördüm. Halypam ýylgyrды “Hawa, Ýumalak dünýädäki Abdy meniň özüm- diýdi. – Eger şuny sen hakykatdanam duýup bilen bolsaň, senden gowy ýazyjy çykar – Ol birdem säginip ýüzüme garady. – Eger öz talantyň üstünde irginsiz zähmet çekseň”.

* * *

Baharda, Magtymguly günleri mynasybetli nusgawy şahyrymyzyň heýkeline uly il bolup gül goýulýar. Bizem ilniň deňinde, gazetimiziň agzybir kollektiwi bolup, milli şahyrymyzyň huzuryna baryp, hormat bilen gül desselerini goýýarys. Reýimbaý agamyz hem beýleki ýoldaşlarymyzyň deňinde, eli gül çemenli bize ýaşulyçylyk edýär.

Onuň Magtymguly Pyraga hormat goýuşy biçak uly. Döredijilige menem şahyrçylykdan başlapdym, şonuň üçin Magtymguly meniňem halypam diýip, Reýimbaý aga ussat şahyrdan goşgy ýatdan aýdyp berýär.

Umuman, Reýimbaý aganyň dünýäsi birhili göwnüme Şark bilen Garby birleşdirýän köpri ýaly. Çünki Reýimbaý aganyň halaýan eserleriniň içinde Dýumanyň «Graf Monte Kristo» romany hem bar, Omar Haýýamyň we Rudakynyň, Mahmyt Pälwanyň rubaylary hem bar.

* * *

Reýimbaý aga bilen söhbet edip oturan bir gezegim, men ondan Jeýms Joýsuň «Uels» romany hakynda sorapdym. Şonda Reýimbaý aga bu romany okamandygyny, ýöne özbek ýazyjysy Nazar Eşankulyň bu eser hakda bir makalasyny okandygyny gürrüň beripdi.

Soňra Reýimbaý aga biraz säginip, “Sylapberdi, dünýäde ýüz müňläp ýazyjy bar, millionlarça hem kitap bar – diýipdi. – Ol kitaplary okap çykmaga meňem, seňem ömrüň ýetmeýär. Şonuň üçin her kim özüne gerek bolanyny okamaly. Onsoňam ýazmakdan we kitap okamakdan daşgary biziň şahsy durmuşymyz bar.

Ýöne näme diýse-de halypamyz köp okaýar.

Halypanyň ýazyş žanry realizm-romantizm, bu onuň eserlerinde anyk duýulýar. Hemem amerikan ýazyjysy Jek Londonyň «Martin Iden» romany halypanyň iň gowy görýän eseridigini aýdyp geçmelidirin.

* * *

Redaksiýada işlýän döwrüm sary kurtkam bardy. Bildir geýipdim öýdýän. Ýöne daşyndan köne görünenokdam. Ýarym stawka aýlyga işlänimden soň biraz golum ýukady. Bir bolmaýan ýeri sary kurtkam penjek geýseň üstüni yapmaýan tyrrykdy. Şol sebäpli çärä gitmeli bolsa, penjegimi sumka salyp gaýtmaly bolýardy, ýogsamam maýyl howaly günler gabat gelse, penjegiň özüni geýip gitmeli bolýardy. Aý garaz redaksiýanyň işinde çäreler sebäpli ýylyjak sary kurtkamy geýip bilmän penjek geýip üşmeli bolýan günlerim az bolmaýardy. İşleýän bölümimem Syýasy jemgyýetçilik, welaýatda geçýän çäreleriň aglabasy bize degişli, biz gatnaşmaly.

Şol günleriň birinde Reýimbaý aga “Sylapberdi, bu gün öýe gideli, Gurbanjan apañ palaw bişirip otyr” diýdi. Söz ugruna halypanyň öýünde üýtgeşik tagam bişse, ýakyn adamy bilen iýmegi gowy görýändiginem aýdasym gelýär.

Redaksiýada hemme günorta arakesmä çykan wagty meniňem Reýimbaý ekäniňem işi tamam bolýar. Onsaň bu günem hemişekiler ýaly kompýuterimi ýygnap, bölüm müdirim bilen ertire çen sagbollaşyp gapydan çykdy. Redaksiýanyň dar dälizinde biraz sägindim. Aňyrrakda Reýimbaý halypa-da kabinetinden çykyp gelýär. Ol gelişine:

– Gitdikmi onda Sylapberdi – diýip, irden eden mürehedini ýatlatdy.

Halypanyň şäherdäki jaýy köp ýazyjy-şahyrlary myhman alan

döwletli ojak. Täşli Gurban, Halyl Kuly, Saýlaw Myrat, Kakabaý Ylýas, Hojanepes Mele, Hudaýberdi Diwanguly, Hangeldi Garabaýew ýaly birtopar halypa şahyr-ýazyjylaryň duz-çörek iýen öýi. Reýimbaý aga ýazyjy deň-duşlary, dostlary barada gürrüň berende, sen özüňçe sapak alyp oturan ýaly.

Ynha, halypanyň hözirli öýünde myhman bolup otyryn. Gurban jan apamyň eli süýji, onuň bişiren palawyndan iýip doýup bilmersiň. Halypa hem myhman almagy gowy görýän adam. Süýjüden gyzykly gürrüňler tapyp otursyna wagtyň nädip geçeninem bilmersiň.

Şol gezek gün gijigenden soň, halypanyň ýatyp gidibersene diýenine-de garaman gaýdarmam boldum. Onsaň halypa bir zat ýadyna düşen ýaly ýerinden turup:

– Sen bir salym sägin – diýip, ýene gapdalda duran ýumşak kürsä dyz epdi.- Sylapberdi, gaty görmeseň bir sowgadym bar saňa.

Soň ol ýerinden turup şifonerden gara reňkli uzyn kurtga çykaryp, elinde saklap durşuna:

– Şu kurtgany iki gezek egnime geýdim, bir gezek alan günüm, bir-de bir dostumyň toýuna geýip gitdim. Maňa kiçiräk boldy, ýöne saňa laýyk bolar. Eger geýlen zat berýär diýmeseň, şu eşigi sowgat we serpaý diýip kabul et, hem halypaň hökmünde elimi gaýtarmarsyň diýýän. – Ol hany bir egniňe geýip gör diýýän ýaly maňa uzatdy.

Gara ýüň kurtga täzeligine-hä täze eken, entek täzeje buzgunç ysa gitmändir. Ýöne nädip maňa gynanman beräýýärkä diýip içimden oýlandym. Oňa çenli halypa:

– Al toýa geý, çärelere hem gelişmäm durmaz -diýip, hoşgylaw ýylgyrdy.

* * *

Ýene Daşoguz-Aşgabat gara ýolunyň 41-nji kilometri. Reýimbaý aga bilen iki bolup barýas. Ulagda diňe ikimiz, daşarda ýagyş. Ýagyş entek-entek kiplaberenok, biziňem gürrüňimiz gyzyşyp barýar. Söhbetimiziň mowzugy edebiýat. Bilýän, her gezekki berýän sowalymyň mortarak çykýanyňy:

– Halypa, şü Togalak dünýäňizi biraz uzaldyp, roman etseňiz hem boljak eken – diýdim şol gezegem.

Reýimbaý aga myssa ýylgyrdy:

– Awtobiografik häsiýetli bolany üçin aýtdyňmy, Sylapberdi – diýip, çyny bilen sorady.

– Awtobiografik häsiýetli bolany üçinem däl, onda gozgalýan temalar ýöne-möne däl, uruş, watan goragy, söýgi, adamçylyk-ynsap, bularyň bary bir-birsiniň içinden eriş-argaç bolup geçýärler, hiç dagaman bir sazlaşyk emele getirýärler. – diýdim. – Siziň «Togalak dünýä» powestiňizi okanymda nämüçindir Nodar Dumbadzanyň «Ebedilik kanuny» romany ýadyma düşýär.

Şol wakadan kän wagt geçmänkä Reýimbaý aga roman ýazmak hakynda ýene teklip etdim. Bu gezek taryhy temadan roman. Gadymy Gürgenjimiz hakda trilogiýa ýazsaňyz diýip tutdurdym bu gezek.

* * *

– Her kim ki wepa kylsa, wepa tapgusydyr,
Her kim ki jepa kylsa, jepa tapgusydyr,
Ýagşy kişi görmegeý ýamanlyk hergiz,
Her kim ki ýaman bolsa, jeza tapgusydyr.

Ýokarky setirler Hindistanda hökümdarlyk eden Zahyreddin Muhammet Baburyň galamyna degişi rubagy. Bu rubagyny Reýimbaý aga ýatdan okap berýär. Okap berýärde ýagşylyk-ýamanlyk hakda bir tymsal aýdyp berýär. Kähalat halypa maňa şeýlebir gowy gatnaşan adamlarynyň öz aýagyna badak atan gezekleriniň bolandygyny, hatda ýagşylyk eden adamlarynyň hem arkasyndan özüne erbetlik etmäge synanyşan wagtlarynyň bolandygyny aýdyp beripdi. “Ýöne barybir ak ýürekden beren duzum ol adamlary uzak goýbermedi, öz gazan çukurlaryna özleri düşüp galdylar” diýip, halypam uludan dem alyp ýylgyrýar. Ol şu akýürekli mert kişi sypatynda ýaşap ýörşüne hiç kimden ar aljagam bolmandyr.

* * *

Öz döredijilik yoluna XX asyryň ortalarynda başlan, ýazyjylaryň ýaşuly nesline degişli bolsa-da, Reýimbaý aga ýaşlar bilen we olaryň döredijiligi bilen yzygiderli gyzyklanýar. Dogrusy ýaş nesilem Reýimbaý aga bilen ýakyndan gatnaşyp, pikir alyşmaga döwtalap.

Ýaşlar bilen dostlukly aragatnaşyk ony döwürden yza galmaýan aktiw adam edip görkezýär.

Ýörite Reýimbaý aga bilen duşuşmak üçin Aşgabatdan gelen şahyr dostum Has Türkmen bilen halypanyň öýüne baranymyz edil dünki ýaly ýadymda.

Halypa biziň barjagymyzy aýdanynda ol çaga ýaly begendi. «Geliň, geliň, men sizi myhman aljakdyryn» diýip, monça bolupdy. Şonda Reýimbaý halypa bizi obadaky öýüne çagyrdy. Galamdaş dostum Has-a gyzygazy Esmä bilen, men we ýaş fantast ýazyjy Şirhan Allaberdiýew dagy bolup halypanyň döwletli öýüne barypdyk. Halypa bizi hakyt daşoguzlylaryň myhman kabul ediş düzgünine görä bizi myhman alyp, hezzet-hormat etdi. Saçak başynda gyzykly söhbetler etdik. Reýimbaý aga öz geçen döredijilik ýolundan gürrüň berdi.

Reýimbaý halypamyz gözmonjugy ýaly enaýyja Esmäýga seredip:

– Ynsan ömri derýa mysaly bir zat – diýip, timsala ýakyn bir gürrüň aýtdy. – Derýa bir ýerde saklanman, durman akmalydyr, eger bir dem säginse, ol derýalygyny ýitirer. Derýa bolsaň, bir ýerde saklanmak bolmaýar.

* * *

Bir gezegem Ötkür Haşymowyň “Dünýäniň işleri” atly eseri hakda gürrüň edipdik. Eseriň ady hem ýatda galyjy, şol eser bilen ýazyjynyň ady ülkesinde meşhur bolan eken. Şol döwür men Seýit Ahmediň «Gyşdan galan gargalar» atly hekaýasyny terjime edip ýördüm. Basa oturyp iki hepde dowamynda terjime etdim. Halypanyň özi bir hatar okap, bar ýerini gyzyldörjök edip berdi. Gaýdyp terjimäniň galaýynada barar ýaly bolmadym diýleni boldy. Halypa terjime eden hekaýamy petir bezän ýaly gyzyllap berensoň ýüzümi gyzardyp, täzededen terjime edip başladym, ýaşulyynyň düzetmeli diýen ýerlerini, düzededen

ýerlerini täzeden göçürdim. Soňra ony Reýimbaý aga görkezmäge çekinip, merhum edebiýatçy Alymbaý Töräýewe görkezipdim. Terjime gaty gowy boldy diýenimizden soňam “Dünýä edebiýatyna” hödürledik. Yzyna gaýtardylar. Sebäp, hekaýada Owgan urşy barada agzalyp geçilýärmiş diýdiler.

* * *

Türkmen edebiýatynda fantastika žanrynda öz güýjüni synap görenleriň biri hem Reýimbaý Sabyr. Ýazyjynyň galamyna degişli «Syrly mukamlar», «Dünýäniň syry» ýaly powestler ony tanymal fantast ýazyjy hökmünde öz iline-de, ondan daşgary hem äşgär etdi. Internet ulgamyna girip Reýimbaý Sabyrow diýip gözleg berdirýän welin, «Şahiniýa iskusstwa» diýip Moskwanyň kitaphanalarynda rusça terjime edilip, baryp 1986-njy ýyllarda rus okyjysyna ýetirilen «Syrly mukamlary» çykýar.

Biz Gerbert Uels, Reý Bredberi, Stanislaw Lem, Kir Bulýçew, Swýataslaw Saharnow, doganlar Strugasskiler kimin dünýä belli fantast ýazyjylary okadyk, soňky zamanda Stiwen Kiň, Jorj Martiniň muşdagy bolduk, emma Reýimbaý aganyň fantastikasy hakda aýtmaly bolsa, onuň özi başgaça fantastika. Gorkuzmaýan, gynandyrmaýan, şol bir wagtda gyzykly we umyt berýän fantastika.

Reýimbaý ekäniň başga bir gowy şägirdi Gurban Gurbanow bilen elektron hat alyşýas käwagtlar, ol ýazýar “Seni Reý eke-de sorady”. Hawa, ol bizi sorap duraýmaly, ol biziň paýhasly, paýhasy mähre eýlenen halypamyz, hiç bolmanda ol Gurban ikimiziň Reý agamyz.

* * *

Roman ýazmagyň hupbaty, jebri, hysyrdysy barada kim bilmez. Ele galam alanlryň arasynda roman ýazmak hakynda göwün ýüwürmedigi ýok bolsa gerek. Reýimbaý aganyň bu babatda öz ýörelgesi bar, halypa ilki roman ýazmak üçin roman bolarlyk global waka bolmaly, hem aýtjak bolýan ideaňy doly beýan etmek üçin dil baýlygyň, söz goruň ýeterlik bolmaly diýip, bize öwüt berýär. Iň bärkisi kijijik bir hekaýa näme ony hem gyzykly

etmeseň okyjy ýanyňa gelmez. Bu babatda halypa näme diýýär:
– Eseriň ideasy şanigiň maňzy bolsa, gyzykly waka şol maňzyň daşyndaky gabygy. Gyzykly esere gyzygyp okyjy eseriň mazmunyna ýetýär. Şonuň üçin wakany gyzykly gurnamagy başarmaly, elbetde aýtjak bolýan zadyň hem okyjynyň ynamyny ödemeli.

Halypadan ýene bir nesihat: erjellik gerek, ýazyjy ýadamazak bolmaly, ýazjak adam basa oturyp işlemeli. Her günde kompýuterde bir sahypa ýazmasaň, özüňi ýazyjy hem hasap etme. Seret, her gün bir sahypa ýazyp bilseň, bir ýylda 365 sahypalyk eser bolar.

* * *

Gyş togsany ýaňy başlady, bahara çenli entek wagt bar. Halypamyz hem togsan ýaşa gadam basdy. Uzyn ömür süren, ýaşulymyz, halypa ýazyjymyz gyşda doglan adamlara mahsus baýramçylyk häsiýetli ynsan. Öýünde gül idetmegi halaýandygyny, ürç edip dürli gülleri ýetişdirýändigini aýtsam-a bägül ýürekli, bahar kalply ynsan diýersiňiz.

Reýimbaý aganyň ýene bir halaýan zady hindi filmleri. Hawa, şol nusgawy filmler. Raj Kapuryň, Nargiziň oýnan filmleri. «Sergezdan», «Jenap-420» we beýlekiler. Hindi filmleriniň, olarda aýdylýan aýdymalaryň, çalynýan sazlaryň şol döwre muwapyk nostalgiýasy bar. Men bir zady synladym, şol döwrüň filmlerini gowy görýän adamlar birhili ýürekdeş, mähriban, olar ahyr hakykatyň we halallygyň dabaralanjakdygyna berk ynanyp ýaşan adamlar.

* * *

Ynsan ömri täsin zat. Zeminiň üstünde ýaşap ýören ynsan ähliniň hersi bir töwra. Yklymlara bölünen gojaman zeminde milliard-milliard adam ýaşap ötüp, geçip, gidip barýarlar. Bize nätanyş, tanyş, gaýybana tanyş adamlar, atlaryny eşiden, tw-da gören adamlarymyz, garaz sanasaň hasaby soňlanmajak. Ýazlar-gyşlar, tomus-güýzler bilen döwürler aýlanýar, wagt geçýär, ýaş adamlar gartaşýar, gartaşanlar has garraýarlar, ýa-da bizi terk etmek bilen. Käte bolsa, biz olary terk

edýäris. Dürli sebäplere görä ýaşulylarymyzy unudýarys.

Gazanç üçin, güzeran aladasynda ata ýurdumy taşlap, alyus ölkelere gidenimde kalbymda saklaýan ezizlerim; maşgalam, zürýatlarym, söýen ynsanlarym, şolaryň arsynda halypalarym hem bar, ol ýerde Reýimbaý aga-da bar. Onuň bilen edilen uzak söhbetler, beren sapaklary, öwreden zatlary hemişe maňa ýaranlyk edýär.

Ynha, şu mahalam gyraw basan penjirämiň aýnasyndan dogup gelýän dekabryň gyzgylt şapagyna seredip, halypam hakyndaky makalamyň soňky nokatlaryny goýmagyň ebeteýini tapamok. Ýene bir zatlar aýdylman galan ýaly. Näme diýip tamamlamaly? Ýazyp oturan zatlarymy birýana goýýan. Ertire hem garaşman edil şu wagty halypama jaň edeýin:

– Halypa, ömrüň uzak, janyň sag bolsun, hormatly ýaşda ýazan eserleriň hözirini görmek nesip etsin – diýip, dileg edeýin hökman.

05.12. 2023 Daşoguz, Garagaç obasy.

Sylapberdi MUHAMOW,

ýazyjy, Türkmenistanyň Prezidentiniň “Türkmeniň Altyn asyry” baýragynyň eýesi. Edebi makalalar